

УДК 811. 111'01

Шабаліна О. О.

**Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
Україна**

**ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОГО
ТА ФОНЕТИКО-МОРФОЛОГІЧНОГО СЛОВОТВОРУ
ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ АД'ЕКТИВНОЇ ПАРАДИГМИ
АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ МОВИ**

Шабалина А. А.

**Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
Украина**

**ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФОНЕТИЧЕСКОГО
И ФОНЕТИКО-МОРФОЛОГИЧЕСКОГО
СЛОВООБРАЗОВАНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
АДЪЕКТИВНОЙ ПАРАДИГМЫ
АНГЛОСАКСОНСКОГО ЯЗЫКА**

Shabalina O. O.

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine

**CHARACTERISTIC FEATURES OF PHONETIC
AND PHONETICO-MORPHOLOGICAL WORD-FORMATION
BY MEANS OF EXPLOITING ANGLO-SAXON ADJECTIVAL
PARADIGM**

Стаття присвячується проблемі виокремлення та дослідження фонетичних шляхів словотвору із використанням ад'єктивної парадигми в давньоанглійській мові V–XI ст. Проводиться ретельне вивчення та систематизація способів вираження високого словотворчого потенціалу англосаксонських прикметників. Дослідження здійснюється на матеріалі характерних рис їх використання у базових дериваційних моделях вказаного періоду.

Показано, що з усіх фонетичних способів деривації нових лексико-семантичних одиниць для давньоанглійської іменної парадигми, і зокрема прикметників, найуживанішим поставало фонетико-морфологічне словотворення, тобто чергування кореневих звуків. Цікавим також видається використання прикметників, – особливо в якості дериваційних основ, – при рідковживаному словотворенні за допомогою зміни наголосу, що додатково свідчить про значний словотворчий потенціал прикметників у давньоанглійській мові та їхню високу семантичну валентність. Іншою характерною рисою давньоанглійського фонетичного словотвору поставало його переважне застосування у поєднанні з іншими шляхами деривації нових лексичних одиниць.

Ключові слова: *давньоанглійська мова, словотвір, прикметники, фонетика, чергування звуків, наголос, дериваційні моделі.*

Данная статья посвящается проблеме выделения и исследования фонетических способов словообразования с использованием адъективной парадигмы в древнеанглийском языке V–XI ст. Проводится тщательное изучение и систематизация путей вы-

ражения высокого словообразовательного потенциала англосаксонских прилагательных. Исследование осуществляется на материале характерных черт их использования в базовых деривационных моделях рассматриваемого периода.

Показано, что из всех фонетических способов деривации новых лексико-семантических единиц для древнеанглийской именной парадигмы и прилагательных в частности наиболее употребимым оказывается фонетико-морфологическое словообразование, то есть чередование корневых звуков. Интерес также представляет использование прилагательных, – особенно в качестве деривационных основ, – при редкоупотребимом словообразовании с помощью изменения ударения, что дополнительно свидетельствует о значительном словообразовательном потенциале прилагательных в древнеанглийском языке и об их высокой семантической валентности. Другой характерной чертой древнеанглийского фонетического словообразования представляется его преимущественное использование совместно с другими путями деривации новых лексических единиц.

Ключевые слова: древнеанглийский язык, словообразование, прилагательные, фонетика, чередование звуков, ударение, деривационные модели.

The article is dedicated to the problem of singling out and exploring phonetic ways of word-formation by means of exploiting adjectival paradigm in Old English language, due to V–XI c. A thorough research is being held in order to systematize the means of expressing the high derivational potential of Anglo-Saxon adjectives. Such an investigation is based on characteristics of their application in fundamental derivational models of the historical period under consideration.

Phonetic-morphological word-formation (i. e. root sounds interchange) is being shown to function as the most widespread phonetic way of new lexical-semantic units' derivation. Another topical issue appears to be the usage of adjectives, – especially as derivational stems, – in low-frequency way of word-formation through stress shift, which once again emphasizes Old English adjectives' considerable derivational potential and their high semantic valency. One more distinctive peculiarity of Old English phonetic word-formation is proved to be its application predominantly in combination with other means of lexical units' derivation.

Key words: Old English, word-formation, adjectives, phonetics, sound interchange, stress, derivational models.

Натепер існує чимало ґрунтовних лінгвістичних праць, присвячених фонетичній організації та словотворчим характеристикам англійської мови першого етапу свого історичного розвитку (V–XI ст. н. е.), але у переважній більшості з них найчастіше оминається взагалі чи подається надто поверхнево феномен існування в англосаксонській мові фонетичного словотвору, особливо – з його подальшим висвітленням через ту чи іншу частиномовну парадигму [3; 7]. Таким чином, великою **актуальністю**, на наш погляд, наразі користується проблема вивчення словотвірних характеристик давньоанглійської системи імені. За влучними словами Т. А. Расторгуєвої, «Дальнейшее изучение именной парадигмы в истории английского языка пред-

ставляється інтересним и перспективним: оно помогает обнаружить неизвестные аспекты этого сложного процесса и уточнить такие его стороны, о которых мы до сих пор имеем только общее представление» [5, с. 52].

Найцікавішою і найменш опрацьованою натеper частиною мови у системі імені Англосаксонського періоду виявляється прикметник, щодо якого думки дослідників настільки різняться, що годі дошукатися певної спільної точки зору щодо ролі та місця прикметника у давньоанглійській парадигмі словотвору. Так, наприклад, Е. Добронецька зазначає, що прикметник як самостійна частина мови остаточно сформувався лише на початку IX сторіччя [2, с. 37]; інші ж дослідники, навпаки, наголошують на остаточній оформленості та на активному функціонуванні ад'єктивної парадигми від умовного часу виникнення англосаксонської мови у формах, що не мають аналогів у жодній іншій групі індоєвропейських мов [3, с. 26].

Тому метою цього дослідження є виявлення історичної ролі та основних функцій прикметника у системі давньоанглійського фонетичного словотвору, який представлений насамперед двома своїми базовими варіаціями: чергуванням звуків (фонетико-морфологічний різновид) та зміною наголосу (суто фонетичний шлях деривації). У даному випадку вважатимемо за недоречно чітко розмежовувати вживання прикметників як словотворчих основ та похідних, адже за теперішнього рівня вивченості питання, визначення первинності того чи іншого вжитку наближається до неможливого.

1) Чергування звуків (Фонетико-морфологічний словотвір)

Чергування звуків у коренях давньоанглійських слів було дуже поширеним способом словотворення. У переважній більшості випадків цей спосіб використовувався задля розрізнення нових слів, утворених від спільних коренів. Характерним також було його застосування майже виключно у поєднанні з іншими шляхами словотворення, які найчастіше були представлені суфіксацією. За Т. А. Расторгуєвою (яка, до речі, єдина з-поміж

дослідників вводить чергування звуків до числа англосаксонських шляхів словотворення), такий спосіб деривації мав різне походження, і, відповідно, різні причини його виникнення мали місце у різних історичних етапах [5, с. 140]. Так, наведемо приклади функціонування давньоанглійських прикметників у кожному з цих випадків (у разі їх існування):

1. Чергування голосних, спричинене аблаутом, являє собою, вочевидь, найдавніший фонетичний спосіб словотворення в англійській мові V–XI ст. Але він не розповсюджувався на прикметники, так як слугував виключно для розрізнення або утворених від єдиної основи дієслів та іменників, або ж однокоренових дієслів між собою.

2. Наступна сторінка в історії розвитку давньоанглійського чергування звуків представлена трьома базовими моделями, причиною виникнення яких є палатальна переголосівка [5, с. 140–141]. Прикметники з'являються у двох із них, у першому випадку – у якості дериваційної основи, у другому – як похідна. Назвемо усі ці три моделі та наведемо приклади для двох останніх, у яких задіяні ад'єктивні утворення:

- Іменники – Дієслова.
- Прикметники – Дієслова. Наприклад: *hāl* – *hælan* («здоровий» – «зцілювати»), *full* – *fyllan* («повний» – «наповнювати») [1, с. 270].
- Іменники – Прикметники. Наприклад: *strong* – *strengþu* («сильний» – «сила»), *brād* – *brædþu* («широкий» – «ширина») [1, с. 267].

3. Дериваційні моделі, за яких чергування голосних звуків спричинюється англосаксонською фрагментацією або ж включає її, зазвичай комбінувалися з іншими способами словотворення і були не властиві для давньоанглійських прикметників [5, с. 141].

4. Нерідко прикметники, особливо як дериваційна основа, ставали компонентом словотворення при чергуванні приголосних звуків (яке, взагалі, нечасто зустрічалося в давньоанглійській мові). Таке чергування виникало через ряд різноманітних фонетичних змін, до числа яких входять:

закон Вернера, ротацізм, ствердіння звуку [ð] чи роздвоєння (розщеплення) приголосних звуків [g], [k].

Наприклад: *dēaƿ* – *dead* («смерть» – «мертвий») [1, с. 268].

2) Зміна наголосу

Зміна наголосу належала до числа рідковживаних способів словотворення у давньоанглійській мові. Але, тим не менш, у ній нерідко були задіяні прикметники – і як похідні, і як дериваційні основи (знову ж таки, не станемо чітко проводити межі між цими варіантами вжитку а’дектонімів, адже на теперішній момент видається майже неможливим визначити первинність чи вторинність тієї чи іншої з-поміж цих парадигм). Цей шлях деривації також мав ряд характерних особливостей, які окремо відзначимо далі.

Зміна наголосу в англосаксонській мові найчастіше слугувала для розрізнення частин мови – зазвичай, представників системи імені (іменників, прикметників тощо) та дієслів, і в більшості випадків супроводжувалася іншими шляхами словотвору. Сам наголос був постійним, динамічним, і, як правило, не зрушувався при зміні граматичної форми слова або навіть при окремому застосуванні інших способів словотворення [5, с. 75, 141].

Для іменних частин мови, у тому числі й прикметників, був властивим наголос на першій (кореневий) склад або ж на префікс, у той час, як у дієсловах префікси у більшості випадків залишалися ненаголошеними [5, с. 75]. За подібним правилом наголошувалися й давньоанглійські багатоскладні слова: спостерігалася значна тенденція до їх наголошення за іменною схемою (що можна розцінювати як логічний наслідок вищезазначених закономірностей: багатоконпонентні слова зазвичай є результатом основоскладання – у поєднанні з іншими способами словотворення або без, – а дієслова вкрай рідко утворювалися цим шляхом, на відміну від іменних частин мови, зокрема прикметників; останнім же, у свою чергу, характерні висока частота вжитку у якості дериваційних основ при словоскладанні та помітна тенденція до препозитивності).

Наприклад: 'Norðmōnna (перший наголошений компонент є саме прикметником).

Наведемо декілька прикладів словотворення за допомогою перенесення наголосу, які водночас постають яскравими зразками типового наголошення представників іменної парадигми (зокрема, і прикметників):

- weard(es) → 'tō-weard (прагерманський прикметник із втраченою семантикою → прислівник «у напрямку до») [1, с. 290];
- eald → 'or-eald (один зі шляхів утворення ступенів порівняння заданого прикметника: «старий» → «дуже старий») [1, с. 268].

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що з усіх фонетичних способів деривації нових лексико-семантичних одиниць для давньоанглійської іменної парадигми, і зокрема прикметників, найуживанішим поставало фонетико-морфологічне словотворення, тобто чергування кореневих звуків. Проте ад'єктивні елементи були задіяні менш, ніж у половині дериваційних моделей, властивих цьому способу, з'являючись при чергуванні голосних майже виключно як наслідок палатальної переголосівки, або ж у все ще недостатньо досліджених випадках чергування корневих приголосних (яке було наслідком цілої низки різноманітних історико-лінгвістичних змін). Цікавим також видається використання прикметників, – особливо в якості дериваційних основ, – при рідковживаному словотворенні за допомогою зміни наголосу, що додатково свідчить про значний словотворчий потенціал прикметників у давньоанглійській мові та їхню високу семантичну валентність. Як і для інших представників системи імені, для англосаксонських прикметників було властиве динамічне фіксоване наголошення з помітною тенденцією до препозитивності, що мало на меті передусім диференціацію різних частин мови. Іншою характерною рисою давньоанглійського фонетичного словотвору поставало його переважне застосування у поєднанні з іншими шляхами деривації нових лексичних одиниць.

Література:

1. Верба Л. История английского языка (History of the English Language) : пособие для вузов / Л. Верба. – Винница : Нова книга, 2004. – 304 с.
2. Добронецкая Э. Г. Специфика функционирования и отмирания согласовательных категорий прилагательного в истории английского языка / Э. Г. Добронецкая. – Казань : Казанский гос. ун-т, 1978. – 516 с.
3. Ильиш Б. А. История английского языка (на англ. яз.) : учебник для студентов фак. иностр. яз. пед. ин-тов / Б. А. Ильиш. – Л. : Просвещение, 1972. – 351 с.
4. Мороховский А. Н. Слово и предложение в истории английского языка / А. Н. Мороховский. – К. : Виша школа, 1980. – 216 с.
5. Расторгуева Т. А. О некоторых аспектах эволюции словоизменительных систем (Из истории именной парадигмы в английском языке) / Т. А. Расторгуева // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1979. – № 1. – С. 52–62.
6. Расторгуева Т. А. История английского языка: учебник (на англ. языке) / Т. А. Расторгуева. – М. : Астрель : АСТ, 1983. – 347 с.
7. Смирницкий А. И. Древнеанглийский язык / А. И. Смирницкий; за ред. канд. фл. наук В. В. Пассека. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1955. – 320 с.